

Az elhivatás

Josef Knecht származását nem ismerjük. Mint a kiválóak iskolájának annyi más tanulója, vagy ő is korán elveszítette szüleit, vagy a nevelési hatóság szabadította ki kedvezőtlen életkörülményeiből és adoptálta. Akár így, akár úgy, mindenesetre megkímélődött az elit-iskola és a szülői ház közötti összeütközéstől, ami jó néhány hasonló sorsú embernek teherként nehezedett az életére fiatal éveiben, megnehezítette belépését a rendbe, és sok esetben nehézkes és kérdéses jelleművé teszi a legtehetségesebb fiatalembereket. Knecht ama szerencsések közé tartozik, akik, úgy látszik, tulajdonképpen eleve Kasztália, a rend és a nevelési hatóság szolgálatára születtek és rendeltettek; s noha egyáltalán nem volt ismeretlen számára a szellemi élet egész kérdésköre, mégis megadatott neki, hogy – személyes keserűség nélkül – átélje azt a tragikumot, amely vele születik minden, magát a szellemnek szentelő élettel. Alkalmasint nem is annyira ez a tragikum csábított bennünket arra, hogy mélyreható elemzést szenteljünk Josef Knecht személyiségének, hanem sokkal inkább az a csöndes, derűs, sőt sugárzó mód, ahogy betöltötte a sorsát, megvalósította adottságait, rendeltetését. Mint minden jelentős embernek, neki is megvan a daimonionja, az amor fatija, de az ő amor fatija nem komor és nem vakbuzgó. Persze, a rejtett dolgokat nem ismerjük, és ne felejtjük el, hogy a történetírás, ha mégoly józan is, és mégoly jóakarattal igyekszik is a tárgyilagosságra, min-

dig költészet marad, és harmadik dimenziója a feltételezés. Így, hogy nagy példákat válasszunk, egyáltalán nem tudjuk, Johann Sebastian Bach vagy Wolfgang Amadeus Mozart voltaképp derűsen avagy nehezen élt-e. Mozart számunkra a korán elhunyt és beteljesült ember sajátosan megindító és szeretetet ébresztő bája; Bach az épületesen-vigasztaló magamegadás a szenvedés és halál kényszerének, belenyugvás Isten atyai akaratába – de mindezt tulajdonképpen korántsem az életrajzokból és magánéletük ránk hagyományozott tényeiből olvassuk ki, hanem egyes-egyedül a műveiből, a zenéjükben. Továbbá Bachhoz, akinek ismerjük az életrajzát, s zenéje nyomán a képét is elképzeli, akaratlanul is hozzáadjuk halála utáni sorsát: bizonyos mértékig ezért is érezzük képzeletünkben élőnek; hagyjuk, hadd nevésszen és hallgasson róla, hogy tüstént a halála után egész életművét elfelejtették, s kéziratainak selejtpapírként veszett nyoma, s hogy helyette egyik fia lett „a nagy Bach”, és sikereket aratott, s hogy Bach műve, újrafelfedezése után a tárcairodalom korszakának félreértései és barbárságai közé vegyült és így tovább. És éppígy hajlunk rá, hogy hozzákölsük a még élő és egészséges, munkája teljében virágzó Mozartra, milyen védettséget élvezett a halál kezében, mennyire tudta előre, miképp zárja körül a halál. Ahol egy életműről van szó, a történész nem tehet mást, egy eleven egység két elválaszthatatlan feleként fogja össze a művet alkotója életével. Ezt tesszük mi Mozarttal vagy Bachhal, ezt tesszük Knechtel is, jóllehet ő a mi lényegében nem alkotó korunkba tartozik, és nem hagyott hátra maga után ama mesterek értelmében vett művet.

Ha kísérletet teszünk Knecht életének leírására, ez egyúttal kísérlet az értelmezésére is, és ha történészként mélységesen sajnálhatjuk is, hogy élete végső szakaszáról szinte minden igazán hiteles híradás hiányzik, épp az

a körülmény bátorított fel vállalkozásunkra, hogy Knecht életének a vége legendává lett. Mi átvesszük ezt a legendát, és egyetértünk vele, mindegy, hogy csupán jámbor költészet-e vagy sem. Amiképp semmit sem tudunk Knecht születéséről és származásáról, azonképp a haláláról sem tudunk semmit. De nincs jogcímünk feltételezni, hogy ez valamiféle véletlen halál volt. Életét, amennyire ismerjük, tisztán, lépcsőzetesen felépítettnek látjuk, és ha a halálról formált vélekedéseinkben készségesen csatlakozunk a legendához, azt hívő módon átvesszük, ez is csak azért van, mert a legenda tudósítása szerint ennek az életnek a végső állomása, úgy tetszik, tökéletesen megfelel az előzményeknek. Sőt bevalljuk, életének legendába történő áttünését szervesnek és helyénvalónak látjuk éppúgy, ahogy egy csillagnak a fennmaradása, mely eltűnt szemünk elől, és számunkra „elpusztult”, nem támaszt bennünk hitbeli kételyt. Josef Knecht abban a világban, amelyben mi, e följegyzések szerzője és olvasói élünk, a lehető legmagasabbat érte el és teljesítette, hiszen magister ludiként vezére és példaképe volt a szellemileg műveltek és szellemre törekvők hadának, példásan irányította és gyarapította a mindannyiunknak szent templom főpapaként a ránk maradt szellemi örökséget. Josef Knecht azonban nemcsak megkapta és birtokába vette egy mester hivatalát, a legfelsőbb helyet hierarchiánk csúcsán, hanem túl is lépett rajta, tovább nőtt egy olyan dimenzióba, amelyről nekünk csak hódolatos sejtelmünk lehet, s épp ezért tökéletesen helyes és életének is megfelel, hogy életrajza is túllép a megszokott dimenziókon, s végül is legendába tűnik át. Mi elfogadjuk ezt a csodás tény, örvendezünk a csodának, s nem sokat törjük rajta a fejünket. De amennyiben Knecht élete történelem – s egy bizonyos meghatározott napig az –, hát így is tárgyaljuk, és azon fáradoztunk, hogy pontosan úgy

adjuk tovább a hagyományt, ahogy az kutatásaink során felkínálkozott.

Gyermekkorából, vagyis még abból az időből, mielőtt fölvtették volna a kiválóak iskolájába, csupán egyetlenegy eseményről tudunk, ez azonban fontos és jelképes jelentőségű, mert a szellem első nagy felhívása hozzá, elhivatása első aktusa, és jellemző, hogy ez az első hívás nem a tudománytól, hanem a zenétől jött. Ezt a darabka életrajzot, miként úgyszólván minden emlékezőt Knecht személyes életére, egy üvegyöngyjáték-tanuló feljegyzéseinek köszönhetjük, aki hűséges tisztelője volt Knechtnek, s nagy tanítója számos mondását és elbeszélését feljegyezte.

Knecht akkortájt tizenkét vagy tizenhárom éves lehetett, s gimnazista volt Berolfingen városkájában, a Zaberwald peremén, amely valószínűleg a szülőhelye is volt. Jóllehet a fiú már hosszabb ideje ösztöndíjas gimnazista volt, s a tantestület – legbuzgóbban a zenetanár – már két vagy három ízben is ajánlotta a felsőbb hatóságnak felvételét a kiválóak iskolájába, ő erről mit sem tudott, és még sohasem találkozott a kiválóakkal vagy éppen a legfelsőbb nevelési hatóság mestereivel. Egyszer csak a zenetanára (akkor hegedűre és lantra tanította) közölte vele, hogy a zenemester talán hamarosan Berolfingenbe jön, az iskola zeneoktatását ellenőrzi, Josef tehát gyakoroljon derekasan, nehogy zavarba jöjjön, és zavarba hozza tanítóját is. Ez a hír mélységesen fölkaavarta a fiút, mert persze nagyon jól tudta, ki az a zenemester, s azt is, hogy az nem akárcsak a nevelési hatóság magasabb régióiból, mint például az évente kétszer megjelenő tanfelügyelők, hanem egyike a tizenkét legfőbb vezetőjének, és az egész országban a legfelsőbb fórum minden zenei ügyben. Szóval, maga a zenemester, személyesen a magister musicae jön Berolfingenbe! A világon csak egyetlenegy személy akadt, aki talán még legendásabb és rejtélyesebb lett volna a gyer-

mek Josef szemében: az üvegyöngyjáték mestere. Már a zenemester jöttének bejelentése is eleve roppant, szorongó tisztelettel töltötte el; hol királynak, hol meg varázslónak képzelte el ezt az embert, olykor a tizenkét apostol egyikének, avagy a klasszikus idők egyik legendásan nagy művészának, Michael Praetoriusnak, Claudio Monteverdinek, J. J. Frobergernek vagy Johann Sebastian Bachnak – és éppoly mélységesen örült a pillanatnak, amikor megjelenik néki ez a csillag, mint amennyire félt is tőle. Hogy az egyik félisten és arkangyal, a szellem világának egyik titokzatos és mindenható kormányzója a maga testi valójában megjelenik itt a kisvárosban s a gimnáziumban, hogy láthatja őt, hogy a mester talán megszólítja, vizsgálgatja, korholja vagy dicséri majd, ez valóban nagy dolog volt, valamiféle csoda és ritka égi jelenség; s ahogy a tanárok bizonygatták: évtizedek óta először fordul elő, hogy egy magister musicae személyesen keresse föl a várost és kis gimnáziumát. A fiú sokféleképp színezte ki azt, ami rá vár, elsőbb is holmi nagy ünnepségre, nyilvános fogadtatásra gondolt, amelyet akkor élt át egyszer, amikor az új polgármester hivatalba lépett, rezesbandával és fellobozózott utcákkal, sőt talán tűzijátékkal is, és Knecht pajtásai szintén ilyesmit képzeltek és reméltek. Előzetes örömet csak az a gondolat mérsékelte, hogy ő maga talán túlságosan is a közelébe kerül ennek a nagy embernek, és előtte, a nagy értő előtt, elviselhetetlen szégyenben maradhat zenélésével és feleleteivel. De ez a szorongás nemcsak gyötörő, hanem édes is volt, s egészen titkon és bevallatlanul már nem is találta ezt az egész várt ünnepet zászlóval és tűzijátékával együtt olyan szépnek, izgatónak, fontosnak és mindenképpen csodásan vidámnak, mint azt a körülményt, hogy ő, a kis Josef Knecht közvetlen közelből láthatja ezt a férfit, s hogy a zenemester egy kicsit az ő kedvéért látogat el Berolfingenbe, hiszen azért jön, hogy ellen-

őrízze a zeneoktatást, és a zenetanár nyilván lehetségesnek tartja, hogy majd őt is megvizsgáztatja.

De talán, ó, valószínűleg erre sor sem kerül, hisz aligha lehetséges, a mesternek bizonyára más dolga is lesz, mint hogy kisfiúk hegedűjátékát hallgassa, nyilván csak az idősebb és haladó tanulókat akarja majd látni és hallani. Ilyen gondolatok közepette várta a fiú azt a napot, és a nap eljött, s csalódással kezdődött: nem zendült fel zene az utcákon, nem álltak zászlódíszben, koszorúsán a házak, s mint minden más napon, most is fogni kellett a könyveket, füzeteket, ahogy szokták, elmenni az iskolába, és még az osztályteremben sem volt halvány nyoma sem a díszeknek, az ünnepiességeknek, minden olyan volt, mint bármely más napon. Az oktatás megkezdődött, a tanár ugyanolyan hétköznapi öltözékben volt, mint mindig, nem szózkodott, nem említette egy szóval sem a nagy vendéget.

De a második vagy harmadik órán mégis megtörtént: kopogtak az ajtón, bejött az iskolaszolga, köszönt a tanárnak, és jelentette, hogy Josef Knecht tanuló negyedórán belül jelenjék meg a zenemesternél, s ügyeljen rá, hogy illedelmesen megfésülködjen, s a keze és körmei tiszták legyenek. Knecht ijedtében elsápadt, támolyogva ment ki az iskolából, átszaladt az internátusba, ledobta könyveit, megmosakodott, megfésülködött, reszketve vette kezébe hegedűtokját s gyakorlófüzetét, s aztán átment a zeneszobába, a melléképületbe. A lépcsőn egy izgatott tanulópartnere fogadta, egy szobára mutatott és közölte: – Várj itt, amíg hívnak.

Nem tartott sokáig, de neki egy örökkévalóság volt, amíg a várakozástól megváltották. Senki sem hívta, de belépett egy férfi, egészen öreg ember, első látásra nem magas termetű, fehér hajú férfi, az arca szép, fénylő, a szeme átható, világoskék, pillantásától félni is lehetett volna, de ez a tekintet nemcsak átható, hanem derűs is volt, nem

nevetőn vagy mosolygósan, hanem csöndes-ragyogón, nyugodtan derűs. Kezet nyújtott a fiúnak, biccentett, óvatosan leült a székre a régi gyakorlózongora elé, és azt mondta: – Te vagy Josef Knecht? A tanárod, úgy látom, elégedett veled, azt hiszem, szeret téged. Gyere, zenéljünk együtt egy keveset. – Knecht már előbb kivette tokjából a hegedűjét, az öreg leütött egy A-hangot, a fiú hangolt, aztán kérdőn és szorongva nézett a zenemesterre.

– Mit szeretnél játszani? – kérdezte a mester.

A tanuló egy szót sem tudott kinyögni válaszul, szinte megbénult az öreg iránt érzett tisztelettől, még sohasem látott ilyen embert. Tétován nyúlt a kottafüzetéért, és a férfi elé tartotta.

– Nem – mondta a mester –, szeretném, ha fejből játszanál s nem holmi gyakorlódarabot, hanem valami egyszerűt, amit fejből tudsz, talán egy kedves dalodat.

Knecht zavarban volt, megbűvölte ez az arc, ez a szempár, egy szót sem bírt kinyögni, nagyon szégyellte magát zavara miatt, de semmit sem tudott mondani. A mester nem erőltette. Egy ujjal leütötte egy dallam első hangjait, kérdőn nézett a fiúra, aki bólintott, s tüstént és örömmel eljátszotta a dallamot, egy régi dalt, amelyet gyakran énekeltek az iskolában.

– Még egyszer! – mondta a mester. Knecht megismételte a dallamot, s az öreg most egy második szólámmal játszott hozzá. A kis gyakorlószobában most két szólamban zengett a régi dal.

– Még egyszer!

Knecht játszott, s a mester a másodikon kívül még egy harmadik szólámmal is hozzájátszott. Három szólamban zengett a szép régi dal a szobában.

– No, még egyszer! – És a mester három szólámmal játszott hozzá. – Szép dal! – mondta halkán a mester. – Játszd el most egyszer alt-fekvésben is!

Knecht engedelmeskedett és játszott, a mester megadta neki az első hangot, és most a másik három szólamot játszotta hozzá. S az öreg újra meg újra azt mondta: – Még egyszer! – s ez egyre vidámabban hangzott. Knecht eljátszotta a dallamot tenorban, mindig két-három ellenszólam kíséretével. Sokszor játszották el a dalt, már nem kellett többé előre megegyezniük, s a dal, egészen magától, minden ismétléskor gazdagabb lett ékítőményekben, indázó játékában. A csupasz falú kisterem vidám délelőtti fényben úszott, s ünnepi zengéssel töltötte be a zene.

Egy idő múlva az öreg abbahagyta. – Most már elég? – kérdezte. Knecht a fejét rázta, és újra kezdte, társa pedig vidáman vágott bele ismét három szólammal, s a négy szólam vékony, tiszta vonalakban haladt, beszélgett, egymásra támaszkodott, kereszteződött és átjátszott egymásba, derűs ívekben és alakzatokban, s a fiú és az öreg már nem is gondolt semmi másra, átadta magát a szép, testvéri vonalaknak s a találkozásukkor keletkező figuráknak; hálójukba fonódva zenélt mind a kettő, lágyan ringatóztak, s egy láthatatlan karmesternek engedelmeskedtek. Míg aztán a mester, midőn a dallam ismét véget ért, hátrafordult, és megkérdezte:

– Tetszett, Josef?

Knecht hálásan, csillogó szemmel nézett rá. Sugárzott, de egy szót sem szólt.

– Tudod-e már – kérdezte most a mester –, hogy mi is az a fúga?

Knecht kételkedő arcot vágott. Hallott már fúgákat, de az oktatásban erre még nem került sor.

– Jó – mondta a mester –, akkor megmutatom. A leg hamarabb akkor érted meg, ha mi magunk is csinálunk egy fúgát. Tehát: a fúgához először is kell egy téma, s a témát nem keressük sokáig, a dalunkból vesszük.

Lejátszott egy kis hangsort, a dal egy kis részletét, s ez így, kiszakítva a dallamból, furcsán hangzott. Még egyszer eljátszotta a témát, s már tovább is ment, már jött az első belépés, a második belépő szólam a kvintból kvarba ment át, a harmadik megismételte az elsőt, de egy oktávval magasabban, éppígy a negyedik a másodikat, s aztán a domináns hangnemében, egy zárlattal fejeződött be az expozíció. A második feldolgozás szabadabban modulált át egyéb hangnemekbe, a harmadik a szubdominánszhoz ereszkedve, zárlattal végződött az alaphangon. A fiú a zongorista okos fehér ujjait nézte, feszült arcán halványan tükröződni látta a kifejlet felé haladást, miközben az öreg félig lehunyta szemét. A fiú szíve csak úgy buzgott a mester iránt érzett tisztelettől, szeretettől, füle befogadta a fúgát, s úgy érezte, most hall először zenét, az előtte keletkező zenemű mögött megsejtette a szellemet, törvény és szabadság, szolgálat és uralkodás boldogító összhangját, átadta és odaszentelte magát ennek a szellemnek és ennek a mesternek, ezekben a percekben úgy látta önmagát, életét és az egész világot, hogy a zene szelleme vezeti, rendezi és értelmezi, s amikor a játék véget ért, látta, hogy a tisztelt öreg, a varázsló és király még egy darabig könnyedén a billentyűk fölé hajlik, szeme félig lehunyva, arca belülről fénylik – s nem tudta, ujjongjon-e boldog pillanatain vagy sírjon, hogy elmúltak. Ekkor az öregember lassan fölállt a zongorától, áthatóan s egyszerűsmind barátságosan nézett rá derűs kék szemével, s azt mondta:

– Két ember legkönnyebben zenélés közben barátkozhat meg. Milyen szép is ez. Remélhetőleg barátok leszünk, te meg én. Talán megtanulsz fúgát komponálni is, Josef – kezet fogott a fiúval, elment, de az ajtóban még egyszer megfordult, s egy pillantással, udvarias kis főhajtással búcsúzott.